

Anna Pogorzelska

Praktyki zawodowe uczniów szkół zawodowych oraz rola pracodawców w ich realizacji

Problemy Profesjologii nr 1, 29-40

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Pogorzelska

PRAKTYKI ZAWODOWE UCZNIÓW SZKÓŁ ZAWODOWYCH ORAZ ROLA PRACODAWCÓW W ICH REALIZACJI

Streszczenie

Praktyki zawodowe są nieodłącznym elementem kształcenia zawodowego. Od ich jakości zależy w dużej mierze przygotowanie absolwenta szkoły zawodowej do pracy. Ważną rolę w procesie ich realizacji powinni odgrywać pracodawcy. Przedmiotem rozważań podjętych w niniejszym artykule są teoretyczne i praktyczne aspekty realizacji praktyk przez uczniów szkół zawodowych.

THE APPRENTICESHIP OF VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS

Summary

The apprenticeship is an essential element of vocational education. The quality of apprenticeship is crucial in preparing vocational school graduates to work career. What is more, employers play the key role in making the apprenticeship period beneficial to students.

The article is devoted to issues connected with theoretical as well as practical aspects of undergoing the apprenticeship by vocational school students.

Wprowadzenie

Przyczynkiem rozważań podjętych na temat praktyk zawodowych są zaprezentowane przez MEN¹ założenia zmian w zakresie kształcenia zawodowego w ramach kolejnego etapu reformy systemu oświatowego. Wśród wielu propozycji natury strukturalno-organizacyjnej czy programowo-metodycznej wyraźnie zaakcentowana została niezbędność i konieczność uczestniczenia w procesie kształcenia zawodowego podmiotów gospodarczych. Zintegrowanie obszaru edukacji zawodowej z obszarem gospodarki ma polegać m.in. na wzmocnieniu ich relacji pod kątem zapewnienia możliwości kształcenia praktycznego i praktyk zawodowych, inwestowania w nauczycieli praktyków czy doposażenia techno-dydaktycznego.

¹ MEN, Założenia projektowanych zmian. Kształcenie zawodowe i ustawiczne. Informator, Warszawa 2010.

Mając na uwadze dotychczasowe doświadczenia w tym zakresie należy zastanowić się czy, a jeśli tak, to w ramach jakich obszarów pracodawcy, szczególnie ze środowisk lokalnych, chcą współpracować ze szkolnictwem zawodowym?

Rola praktyk zawodowych w teorii i praktyce edukacyjnej

Tym co nadaje kształceniu zawodowemu specyficznego kolorytu, jest potrzeba kształtowania umiejętności nastawionych na to, aby uczący się „umiał robić”, a nie tylko wiedział co należy robić i jak się to robi².

Dlatego w zakresie pojęciowym kształcenia zawodowego, rozumianego jako proces, wyróżnia się dwa odrębne, ale wzajemnie uzupełniające się i przenikające się elementy:

- proces lekcyjny, w toku którego realizowane jest kształcenie teoretyczne – ogólne i zawodowe;
- proces działaniowy, realizowany w pracowniach, w warsztatach szkolnych czy też w zakładach pracy i obejmujący kształcenie praktyczne³.

Jest to proces, w którego trakcie uczeń wyposażony zostaje nie tylko w określony stan wiedzy, ale również zestaw umiejętności niezbędnych do wykonywania pracy, a nawet dalej – nabycia zdolności do samodzielnego utrzymania się, w zgodzie z zasadami współżycia społecznego⁴. W procesie działaniowym kluczowe miejsce przypisywane jest kształceniu umiejętności.

Świat, życie gospodarcze, kultura organizacyjna środowiska pracy zmieniają się znacznie szybciej niż standardy nauczania w szkołach. Dlatego też w dobrze zorganizowanym procesie kształcenia zawodowego, w sposób naturalny realizowana być powinna zasada łączenia teorii z praktyką w rzeczywistości gospodarczej. „Ważne jest łączenie nauki szkolnej z pracą produkcyjną bądź usługową i społecznie użyteczną”⁵. Wiązanie teorii i praktyki ma szczególne znaczenie w przechodzeniu od abstrakcji praw naukowych do umiejętności ich wykorzystania w rzeczywistości. Umiejętność bowiem powstaje tylko wówczas, gdy przyswojona wiedza traktowana jest jako narzędzie działania, o wielostronnych związkach z rzeczywistością⁶. W tym świetle jednym z podstawowych zadań kształcenia powinno być ukazywanie wzajemnej zależności między wiedzą a działaniem. Tylko na gruncie praktyki dochodzi do transferu wiedzy i umiejętności, czyli wpływu jednej umiejętności na kształtowanie się innej. Ogólnie mówiąc, jest to wpływ nabytego doświadczenia na postawę wobec nowych sytuacji i rozwiązywanie nowych zadań⁷. Konieczność powiązania sfery teoretycznej ze sferą

² Cz. Polewka, *Metodyka nauczania teoretycznych przedmiotów zawodowych*, Radom 1999, s. 112.

³ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 1994, s. 175.

⁴ R. Szubański, *Przyszłość kształcenia zawodowego w Polsce*, [w:] *Kształcenie zawodowe i modułowe. Partnerstwo na rzecz pracy i przedsiębiorczości*, (red.) M. Wójcik, Warszawa 2005, s. 47.

⁵ T. Nowacki, *Podstawy dydaktyki zawodowej*, Warszawa 1973, s. 110.

⁶ E. Faure, *Uczyć się, aby być*, Warszawa 1974, s. 153.

⁷ T. Nowacki, op. cit., s. 110.

praktyczną nasuwa się w rozmaitych sytuacjach związanych z procesem kształcenia zawodowego, a w szczególności przy okazji:

- wiązania myślenia i poznawczych treści o charakterze praktycznym z myśleniem i treściami o charakterze teoretycznym,
- wiązania procesu opanowania wiadomości z jednoczesnym procesem posługiwania się nimi,
- wiązania nauki i jej zastosowania w rozwiązaniach techniczno-technologicznych i organizacyjnych,
- adaptowania poznawanych teorii na grunt praktyki,
- wiązania działania na zasadzie ekonomicznej racjonalności z zasadą kreatywnej twórczości.

Parafrazą rozumienia w ten sposób kwestii łączenia teorii z praktyką może być aforizm Arystotelesa: „Co powinniśmy czynić, uprzednio się nauczawszy, tego uczymy się, dopiero czyniąc to właśnie”⁸.

Szczególna istota kształcenia zawodowego zawiera się w holistycznej koncepcji kształtowania „całego” człowieka⁹, zarówno jego cech instrumentalnych, jak i kierunkowych. Wiedza i umiejętności bowiem przestają być atrybutami gwarantującymi wygodną i atrakcyjną pozycję na rynku pracy czy sprawne funkcjonowanie w warunkach „zmiany cywilizacyjnej”. Życie społeczno-gospodarcze wyraźnie wskazuje na przesuwanie się akcentów w stronę zdolności do ustawicznego uczenia się, adaptowania do nowych sytuacji, zyskiwania zaufania, umiejętnego komunikowania się i nawiązywania kontaktów, wielokrotnego zmieniania swoich statusów zawodowych, umiejętnego wiązania cech uniwersalnych z elastycznością poglądów.

O ile kwestia powiązania szkoły zawodowej z pracodawcą w kontekście kształcenia cech instrumentalnych jest rozpatrywana ze szczególną czujnością i uwagą, tak cechom związanym z wyrabianiem u uczniów postaw zawodowych, szeroko rozumianych zasad etyki zawodowej czy odpowiedzialności zawodowej, poświęca się nieco mniej uwagi i rzadko kiedy komentuje.

Dlatego nawiązywać należy do klasycznej koncepcji związku „mistrza” z „uczniem”, w której „mistrz” przekazuje nie tylko wiedzę i umiejętności, ale równocześnie wprowadza w określony świat wartości decydujących o reprezentatywnych wzorcach zachowań. Szczególnie zaś chodzi o te wartości, które stanowią o etosie grupy zawodowej, interakcjach zachodzących w zespołach pracowniczych, etycznej odpowiedzialności za siebie i współpracowników oraz za efekty i jakość wykonywanej pracy. Należy tylko zadać sobie pytanie, na ile współcześni pracodawcy stanowią merytoryczno-etyczny wzór i czy potrafią przekazywać go na tyle atrakcyjnie, by został on zaakceptowany i przyswojony przez uczniów?

Wymienione wyżej cechy traktować należy jako niezbędne komponenty kultury pracy, które pozwolą na przygotowanie ucznia do pełnienia roli pracownika, uczestnika i twórcy

⁸ Arystoteles (cyt. za) T. Kotarbiński, *Sprawność i błąd*, Warszawa 1960, s. 69.

⁹ R. Gerlach, *Reforma edukacja szansą dla kształcenia zawodowego?*, [w:] *Edukacja w dialogu i reformie*, (red.) A. Karpińska, Białystok 2002, s. 313.

procesów pracy. Po to, aby „praca przestawała być jedynie trudem podejmowanym dla zarobkowania, koniecznego aby żyć, i stawała się sama przez się i sama w sobie terenem ważnego i interesującego życia”¹⁰.

Konieczność kompleksowego ujęcia problemów wiązania teorii z praktyką wynika także z niezwykle istotnej w punktu widzenia współczesności kwestii, jaką jest wymóg profesjonalizmu, zarówno w wymiarze materialnym, jak i symbolicznym. Wśród wzorów kulturowych profesjonalizmu wymienia się:

- niezależność – wzorem jest niezależny fachowiec, samodzielnie wykonujący kompleksowe zadania,
- odpowiedzialność- w kulturze profesjonalizmu niezależność działań wiąże się ściśle z odpowiedzialnością za ich wyniki,
- pragmatyzm – wyrażający się przede wszystkim w umiejętności oddzielania sfery zawodowej od innych sfer życia, a także obiektywizm i umiejętność stosowania reguł prakseologicznych,
- racjonalizm – rozumiany jako postulat kierowania się racjonalnością naukową i obiektywizmem,
- identyfikacja z zawodem – oznaczająca, że dla profesjonalisty grupą odniesienia są przede wszystkim przedstawiciele danego zawodu¹¹.

Rosnące znaczenie profesjonalizmu, będące następstwem coraz szybszego tempa zmian społeczno-gospodarczych, nadawać powinno nowy wymiar i sens kształceniu zawodowemu orientując go na kształcenie w równym stopniu kompetencji zawodowych oraz społeczno-kulturowych.

Pomimo oczywistych korzyści wynikających z realizacji praktyk zawodowych uczniów szkół zawodowych w zakładach pracy rzeczywistość w tym zakresie daleko odbiega od założeń i definicyjnej istoty partnerstwa. W literaturze przedmiotu temat ten poruszała między innymi E. Drogosz-Zabłocka. Zgodnie z jej opinią „szkoły występują w roli petenta w sprawie organizowania zajęć praktycznych i praktyk zawodowych w przedsiębiorstwach. Brakuje relacji wzajemności”¹². Podobne stanowisko w tej sprawie zajęli autorzy raportu UNDP pt. „W trosce o pracę” sygnalizując złą jakość praktyk zawodowych realizowanych w ramach procesu kształcenia zawodowego. Ich zdaniem „praktyki zawodowe stanowią w Polsce jeden z bardziej zaniedbanych elementów programów kształcenia (...) organizacja zajęć praktycznych oraz praktyk w zakładzie pracy nadal sprawia szkołom problemy”¹³.. Przedstawione wyżej problemy znalazły swoje potwierdzenie w raporcie badawczym przygotowanym na zlecenie MENiS przez KOWEZiU w 2004 roku. Wśród tematów przewodnich mających wpływ na efektywność realizacji procesu kształcenia zawodowego, autorzy raportu wskazują na zbyt duży udział czynności zastępczych w trakcie odbywania przez uczniów

¹⁰ B. Suchodolski, *Wychowanie mimo wszystko*, Warszawa 1990, s. 341.

¹¹ Cz. Sikorski, *Profesjonalizm. Filozofia zarządzania nowoczesnym przedsiębiorstwem*, Warszawa 1995, s. 58-65.

¹² E. Drogosz-Zabłocka, *Partnerstwo: szkoła-zakład pracy*, „Szkoła Zawodowa” 1998, nr 3.

¹³ Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2004 – W trosce o pracę, Raport UNDP, Warszawa 2004, s. 37.

praktyk zawodowych. Zalecana jest przy tym większa wnikliwość dyrektorów szkół przy podpisywaniu umów z pracodawcami. Za jedną z przyczyn tego stanu rzeczy uznano w raporcie zbyt słabe zainteresowanie pracodawców organizacją praktyk u siebie.

Dotychczasowa praktyka, szczególnie w lokalnym wymiarze, nadal wskazuje na niewielkie kontakty pracodawców ze szkołami zawodowymi, dość przypadkowy wybór miejsca na praktyki zawodowe, ograniczony przepływ informacji między tymi podmiotami, co powoduje ogólny brak zadowolenia.

Ilustracją tego stanu rzeczy są wyniki sondażu przeprowadzonego wśród uczniów techników w powiecie oleckim, etckim i piskim. Badanie zostało przeprowadzone w 2010 roku, a jego celem było poznanie opinii uczniów na temat umiejętności, jakie zdobywali w trakcie odbywania praktyk zawodowych. Na podstawie wypowiedzi uczniów można było wyodrębnić cztery grupy umiejętności. Szczegółowe dane na ten temat zawiera tabela niżej.

Tabela 1. Prace wykonywane przez uczniów techników w trakcie praktyk zawodowych

Lp.	Charakterystyka badanych uczniów	Charakterystyka prac wykonywanych przez uczniów			
		prace wchodzące w merytoryczny zakres praktyk – liczba odpowiedzi	prace o charakterze pomocniczym – liczba odpowiedzi	prace o charakterze porządkowym – liczba odpowiedzi	innego rodzaju prace – liczba odpowiedzi
1.	Technik budowlany (N= 57)	47 odpowiedzi, w tym: wykonywanie prac murarskich, wykończeniowych, montażowych	36 odpowiedzi, w tym prace przygotowawcze	14 odpowiedzi w tym: porządkowanie remontowanych budynków, placu budowy	m.in.: obsługa maszyn budowlanych – 4, obserwacja pracy przełożonych – 11 zapoznanie z przepisami bhp – 15
2.	Technik ekonomista (N= 53)	41 odpowiedzi, w tym: sporządzanie dokumentów księgowych, obsługa programów komputerowych	40 odpowiedzi, w tym: obsługa ksero, niszczarki, chodzenie na pocztę, stawianie pieczętek	48 odpowiedzi, w tym: porządkowanie dokumentów, archiwum	m.in.: parzenie kawy – 6 obsługa klientów – 9, roznoszenie korespondencji – 4
3.	Technik informatyk (N= 56)	42 odpowiedzi, w tym: montaż sprzętu komputerowego, instalacja programów komputerowych, naprawa komputerów	18 odpowiedzi, w tym: obsługa urządzeń technicznych, kserowanie, drukowanie	28 odpowiedzi, w tym: sprzątnięcie pomieszczeń, grabienie liści, zmiatanie, porządkowanie towaru na półkach	m.in.: parzenie kawy – 5 mycie kubków – 6 chodzenie po zakupy – 4 uzupełnianie dokumentów – 4 zapoznanie z przepisami bhp – 7
4.	Technik rolnik (N= 23)	7 odpowiedzi, w tym: obsługa i naprawa sprzętu rolniczego, wykonywanie prac polowych	4 odpowiedzi, w tym: mycie sprzętu rolniczego, pomoc w przygotowaniu paszy	9 odpowiedzi, w tym: sprzątnięcie pomieszczeń gospodarskich, grabienie posesji	

Źródło: opracowanie własne

Syntetycznie rzecz ujmując, doświadczenia badanych uczniów wyniesione z praktyk zawodowych są mocno zróżnicowane. Cześć uczniów dobrze oceniła swój pobyt z zakładzie pracy, pisząc m.in.: „nauczyłem się dekretacji dokumentów i tego, jak wygląda praca w biurze”, „nauczyłem się murować, tynkować, sumienności i dokładności”.

O rozczarowaniu praktykami świadczą następujące wypowiedzi uczniów: „na praktykach nauczyłem się obsługiwać ksero i parzyć kawę”, „przez pierwszy tydzień układałam zaświadczenia o dochodach, a potem miałam wolne”, „na praktykach nauczyłem się kilku rzeczy, obsługi ksero, niszczarki”, „nie nauczyłem się niczego, bo już wszystko umiałem” czy „nauczyłem się sprzątać stanowisko pracy”, „do końca życia będę pamiętać jak się numeruje kartoteki”, „nauczyłem się stawiać pieczątki, chociaż każdy to umie”, „grałem w gry na komputerze”, a także „piłem alkohol z pracownikami”. Niepokój budzą wypowiedzi uczniów, którzy stwierdzili, że zupełnie nie uczęszczali na praktyki: technik ekonomista – 4 osoby, technik informatyk – 6 osób, technik budowlany – 3 osoby, technik rolnik – 14 osób.

Analizując wypowiedzi uczniów nasuwa się na myśl pewna niebezpieczna reguła. W zdecydowanej większości pracodawcy dostosowywali zajęcia uczniów do własnych możliwości i bieżących potrzeb, niż założeń programowych praktyk. Dlatego w wypowiedziach uczniów pojawiła się duża liczba prac o charakterze pomocniczo-porządkowym, drugorzędnych i zastępczych, niewiele mających wspólnego z zawodem.

Wydaje się, że przedstawione dane empiryczne w pełni potwierdzają stanowisko tych osób i instytucji, które z troską i bardzo ostrożnie wyrażają się na temat efektywności praktyk zawodowych realizowanych w obecnej formule. Niewątpliwie potrzebna jest zmiana wyobrażeń o praktykach zawodowych wszystkich uczestniczących w niej podmiotów, tj. szkół zawodowych, pracodawców i uczniów.

Zainteresowanie lokalnych pracodawców kształceniem zawodowym

Przytoczone wyżej wytyczne MEN dotyczące kolejnego etapu reformy kształcenia zawodowego zakładają szeroki zakres współpracy pomiędzy szkołą zawodową, a pracodawcami. W ich ramach przewiduje się m.in. tworzenie sieci zakładów pracy, w których uczniowie będą odbywali praktyki zawodowe, podniesienie poziomu praktyk zawodowych poprzez wypracowanie wspólnie z pracodawcami standardów praktyk w poszczególnych zawodach, udział pracodawców w organizowaniu dodatkowych zajęć w formach pozaszkolnych dla uczniów ostatnich klas szkół zawodowych zwiększających szanse ich zatrudnienia czy prowadzenie przez pracodawców doskonalenia zawodowego kadry pedagogicznej. Wobec tego zasadne wydaje się pytanie: czy pracodawcy są zainteresowani tak szeroką współpracą z obszarem edukacji zawodowej?

Poszukiwanie odpowiedzi na to pytanie było jednym z celów projektu badawczego pod nazwą „Edukacja zawodowa jako czynnik wyrównywania szans oraz zapobiegania marginalizacji i wykluczeniu”, który przeprowadzono wśród uczniów, nauczycieli i pracodawców z powiatów ełckiego, kętrzyńskiego, oleckiego i gołdapskiego.

W jego ramach poproszono pracodawców, aby określili płaszczyzny, w których chcą współpracować z organami prowadzącymi szkoły zawodowe. Dane na ten temat przedstawia tabela niżej.

Tabela 2. Obszary współpracy pracodawców i organów prowadzących szkoły zawodowe.

Lp.	Obszary współpracy	Zakres współpracy				
		bardzo duży (4)	duży (3)	mały (2)	żaden (1)	średnia wyboru
1.	W zakresie planowania struktury kształcenia zawodowego	16	27	6		3,2
2.	W zakresie planowania profili kształcenia zawodowego	21	20	16	3	2,98
3.	W zakresie restrukturyzacji sieci szkolnictwa zawodowego	8	32	4	2	3,0
4.	W zakresie planowania naboru do szkół zawodowych	10	18	15	4	3,04
5.	W zakresie organizacji praktycznej nauki zawodu	20	31	2	1	3,29
6.	W zakresie organizacji praktyk zawodowych	15	23	6	2	3,10
7.	W zakresie współfinansowania kształcenia zawodowego	16	18	8	7	2,87
8.	W zakresie wspierania szkół w działaniach innowacyjnych i podnoszących jakość kształcenia zawodowego	6	17	31	8	2,33

Źródło: opracowanie własne

Wśród preferowanych przez pracodawców obszarów współpracy dominujące znacznie odgrywają działania o charakterze czysto praktycznym i instrumentalnym: prowadzenie praktycznej nauki (średnia wyboru 3,29) oraz praktyk zawodowych (średnia wyboru 3,10). Stanowisko pracodawców zdaje się potwierdzać tezę, że głównie tylko z tymi dwoma obszarami kojarzone jest powszechnie zagadnienie związku gospodarki z edukacją.

Na uwagę zasługuje dość duże zainteresowanie badanych pracodawców dla obszaru związanego z planowaniem struktury kształcenia zawodowego (średnia wyboru 3,2). Zdecydowanie najmniejszą liczbę wskazań uzyskała propozycja działań w zakresie współfinansowania szkolnictwa zawodowego (średnia wyboru 2,87) oraz wspierania szkół w działalności zmierzającej do podnoszenia jakości kształcenia (średnia wyboru 2,33).

Jeżeli chodzi o zagadnienie finansowania szkolnictwa zawodowego, zdaniem badanych pracodawców, odpowiedzialność za nie powinno ponosić państwo lub jego agendy. Wskazywano głównie ministerstwo edukacji (średnia wskazań 3,96) oraz gospodarki (średnia wskazań 3,92). W dalszej kolejności wymieniano administrację rządową na szczeblu wojewódzkim (średnia wskazań 3,77) i samorządy (średnia wyboru 3,55). Wydaje się, że dane

te są w pewnym stopniu reprezentatywne dla tendencji ogólnokrajowej. Za główną przyczynę tego stanu rzeczy uznaje się słabą kondycję ekonomiczną wielu przedsiębiorstw oraz brak stabilnych warunków gospodarowania. Problem ten jeszcze bardziej wyostża się w odniesieniu do pracodawców funkcjonujących na badanym obszarze. Rozdrobnienie działalności, niski potencjał ekonomiczny, nastawienie na generowanie doraźnych zysków, brak szerszej i dłuższej perspektywy działania nie sprzyja inwestowaniu w kształcenie potencjalnych pracowników.

Określając ramy aktywności swojego środowiska, pracodawcy wskazywali głównie, że są skłonni do współpracy ze szkołami zawodowymi w sferach, które przedstawia tabela niżej.

Tabela 3. Sfery współpracy gospodarki z edukacją zawodową oraz jej częstotliwość występowania

Lp.	Sfery współpracy	Częstotliwość występowania				Średnia wyboru
		stale (4)	często (3)	czasami (2)	nigdy (1)	
1.	Prowadzenie praktycznej nauki zawodu	18	7	3	4	3,21
2.	Prowadzenie praktyk zawodowych	16	6	2	-	3,58
3.	Zatrudnianie absolwentów szkół zawodowych na staże absolwenckie	11	4	12	-	2,96
4.	Wspomaganie szkół w zakresie wyposażania jej w pomoce dydaktyczne	7	8	-	21	1,83
5.	Współfinansowanie zajęć pozalekcyjnych organizowanych przez szkołę	-	-	11	23	1,32
6.	Stypendiovanie uczniów szkół zawodowych	-	-	8	18	1,30
7.	Współdziałanie w zakresie organizacji konkursów zawodowych	6	5	11	10	2,21
8.	Utrzymywanie bezpośrednich kontaktów między zakładem a szkołą, np. propagowanie postaw przedsiębiorczych wśród uczniów	2	5	10	17	1,76
9.	Współuczestnictwo w uroczystościach organizowanych przez szkołę	8	6	12	7	2,45
10.	Promowanie wśród uczniów problematyki związanej z etyką zawodową i postawą zawodową.	1	4	13	16	1,70

Źródło: opracowanie własne

Dane z tabeli potwierdzają wcześniejsze ustalenia. Pracodawcy problematykę współpracy ze szkołami zawodowymi w zasadzie sprowadzają do dwóch podstawowych elementów: praktycznej nauki zawodu (średnia wyboru 3,21) oraz praktyk zawodowych (średnia wyboru 3,58). Na uwagę zasługuje dość wysoka średnia wyboru (2,96) dla opcji związanej z zatrudnieniem absolwentów szkół zawodowych na staże absolwenckie. W tym miejscu nadmienić trzeba jednak, że zarówno system organizacji staży, jak i zasady wynagradzania pracowników – stażystów w obecnej swojej formule jest co najmniej dyskusyjny. Z całą pewnością wysokość otrzymywanego wynagrodzenia przez stażystów nie jest czynnikiem motywującym do dobrej pracy.

Niskie noty uzyskały obszary związane z kształtowaniem u uczniów szkół zawodowych tzw. umiejętności „wyższego rzędu”. Propagowaniem postaw przedsiębiorczych, w dzisiejszych okolicznościach społeczno-gospodarczych niezbędnych, zainteresowanych było niewielu pracodawców (średnia wyboru 1,76). Tym samym nie wykorzystują oni szansy naturalnego i bezpośredniego wprowadzania ucznia w świat zachowań i postaw przedsiębiorczych. Jeszcze niższa średnia (1,70) została przypisana zagadnieniom związanym z kształtowaniem zasad etyki i postaw zawodowych. Trudno jest ustalić czy pracodawcy nie przywiązują wagi do tych problemów, czy raczej nie czują się za nie odpowiedzialni. Tym samym przywołany wyżej mit związku „mistrza” z „uczniem”, nie wytrzymuje konfrontacji z rzeczywistością.

Pomimo widocznej powściągliwości w opiniach lokalni przedsiębiorcy wykazywali dużą dozę zrozumienia dla problemów nurtujących szkoły zawodowe, o czym świadczą niektóre wypowiedzi („dla kadry pedagogicznej podziw”, „życzliwa i szczerza współpraca z zakładami praktycznej nauki zawodu”). Pojawiały się też konkretne i rzeczowe propozycje rozwiązań, np. „kadra pedagogiczna pracująca w szkołach zajęcia teoretyczne powinna czasami prowadzić w zakładzie pracy, w którym uczniowie mają praktykę”. Ponadto doradzano „wprowadzenie do programu nauczania rocznych (ostatni rok) praktyk zawodowych, a dopiero po odbyciu takiej praktyki egzamin końcowy i wydanie świadectwa”, „szkoły zawodowe i tylko zawodowe powinny uczyć teorii, a praktyki zakłady pracy”. Są to ważne sugestie świadczące o tym, że pracodawcy dobrze są zorientowani w problemach kształcenia zawodowego. Znają jego podstawowe mankamenty, wskazując przede wszystkim te najbardziej odczuwalne : „brak wsparcia finansowego”, „brak nowoczesnego wyposażenia szkół”, „słabość rozwiązań organizacyjnych” czy „niski prestiż szkół zawodowych w środowisku”.

Najczęściej jednak pracodawcy nie widzą siebie w roli beneficjentów współpracy ze szkołą zawodową. Jest to szczególnie widoczne w sytuacji poszukiwania miejsc na praktyki zawodowe. Dyrektorzy szkół często występują w roli petentów prosząc pracodawców o przyjęcie uczniów. Ponadto chcą zachowywać daleko idącą autonomię i swobodę w zakresie prowadzenia praktyk.

Reasumując, dla udanego dialogu edukacji zawodowej z gospodarką niezbędne jest świadome, odpowiedzialne, bardziej aktywne, działające na zasadzie wzajemności, uczestnictwo pracodawców w procesie kształcenia. Poza tym konieczna jest zmiana wizerunku szkół zawodowych i uczniów do nich uczęszczających. Placówki te stawać się powinny synonima-

mi sukcesu i perspektywicznego myślenia ukierunkowanego na realia rynku pracy, a uczniowie kompetentnymi i aktywnymi potencjalnymi uczestnikami tego rynku. Nierzadko bowiem, nie tylko w myśleniu potocznym, ale również w środowiskach opiniotwórczych, uczniowie szkół zawodowych byli negatywnie naznaczani.

Dostarczone wzory z rzeczywistości wskazują, jak bardzo trudno będzie wyrwać się z zaklętego kręgu niemożności i braku kompleksowości działań, by zaczęła funkcjonować sprawnie zasada sprzężenia zwrotnego¹⁴: szkoła zawodowa – zakład pracy.

Refleksja końcowa

Zaproponowany przez MEN model zmian w obrębie szkolnictwa zawodowego wykracza poza tradycyjne ramy współpracy szkoły zawodowej z pracodawcą. Dlatego też wymaga skonkretyzowanych działań i wypracowanych w społecznych debatach wzorów postępowania.

Mając na uwadze dane opisujące rzeczywistość edukacyjną na poziomie lokalnym warto pokusić się o kilka słów refleksji i wątpliwości.

Zdaniem MEN współpraca szkolnictwa zawodowego z pracodawcami opierać ma się m.in. na zasadach partnerstwa publiczno-prawnego, porozumień zawieranych z organizacjami pracodawców i samorządów gospodarczych. Jednym z efektów takiej współpracy ma być powstanie sieci przedsiębiorstw o najwyższych walorach edukacyjnych, w których zarówno uczniowie, jak i nauczyciele będą mogli zapoznawać się nowoczesnymi technologiami. Założenie to, przy sprzyjających okolicznościach ekonomicznych, wydaje się możliwe do zrealizowania, ale tylko w dużych centralnych ośrodkach miejskich, gdzie jest wysokie nasycenie podmiotów gospodarczych. Inna rzeczywistość panuje na poziomie lokalnym i ona potrzebuje rozwiązań niestandardowych, specyficznych, zorientowanych tylko na potrzeby danej społeczności czy regionu. O tego rodzaju, ściśle wyspecyfikowanych działaniach, autorzy Białej Księgi Kształcenia i Doskonalenia pisali: „pozytywna dyskryminacja na rzecz mniej uprzywilejowanych”¹⁵. Podobne w swojej wymowie stanowisko odnaleźć można u B. Śliwerskiego, który polemizując z niektórymi rozwiązaniami reformy systemu oświaty, pisał: „Wprowadzając głęboko zdecentralizowany ustrój, nie wzięto pod uwagę potrzeby opracowania standardów oświatowych, opracowania swoistego koszyka usług oświatowych, którego koszty pokrywałoby państwo. Tak rozumiane standardy powinny być wyspecyfikowane dla placówek edukacyjnych na wsi i w miastach, dla szkół ogólnokształcących i zawodowych, specjalnych i integracyjnych”¹⁶. Dlatego potrzebny jest namysł nad właściwym i wyważonym rozłożeniem akcentów w sprawie szkolnictwa zawodowego pomiędzy administracją centralną, wojewódzką i samorządami.

¹⁴ R. Gerlach, Problemy edukacji ustawicznej w końcu XX wieku, [w:] Nowy wymiar edukacji zawodowej i ustawicznej, red. R. Gerlach, Bydgoszcz 1998, s. 338 oraz inne publikacje.

¹⁵ Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia, Nauczanie i uczenie się. Na drodze do społeczeństwa uczącego się, Warszawa 1997, s. 49.

¹⁶ B. Śliwerski, Problemy współczesnej edukacji. Dekonstrukcja polityki oświatowej III RP, Warszawa 2009, s. 33.

Kilka słów komentarza wymaga kolejna propozycja zawarta w dokumencie MEN, w myśl której mają być tworzone branżowe centra kształcenia zawodowego i ustawicznego. Doskonale wyposażone tego typu placówki mają integrować kształcenie zawodowe, być gwarantem wysokiej jakości oferty edukacyjnej odpowiadającej na potrzeby rynku pracy. Już doświadczenia z tworzenia CKP i CKU wskazują, że nie jest to problem, z którym poradzi sobie każdy samorząd odpowiedzialny za szkolnictwo zawodowe na swoim terenie. Zabezpieczeniem finansowym dla realizacji tego typu zadań ma być sukcesywnie zwiększana waga P8 przewidziana na szkolnictwo zawodowe w ramach ogólnej subwencji oświatowej. Przykładowo w roku 2010 wzrosła ona w porównaniu do roku 2009 o 0,02, czyli z 0,17 do 0,19. Jakiego rzędu są to kwoty? W roku 2010 wyniosły one około 0,93 zł na jednego ucznia szkoły zawodowej. Powraca ten sam problem. Samorządy w ośrodkach miejskich, mające dużą liczbę uczniów i dysponujące znacznymi dochodami własnymi zapewne podążają dodatkowym obciążeniami. W lokalnej perspektywie, gdzie potrzeby są niewspółmierne do osiągniętych dochodów, a kształcenie w szkole zawodowej traktowane nie tylko jako wyraz zaspokajania własnych ambicji, ale jako jedyna alternatywa wyrwania się z kręgu wykluczenia i biedy, tam dramatycznie brakuje wsparcia i to nie tylko finansowego. Dlatego powinny być proponowane rozwiązania wpisujące się w lokalne konteksty i możliwości.

Pewien niepokój wprowadza jeszcze jedna kwestia, natury bardziej ogólnej. Analizując bowiem proponowane kierunki zmian w szkolnictwie zawodowym można odnieść wrażenie, że niebezpiecznie zmiernają one do technologicznego modelu kształcenia, który obowiązuje w procesach gospodarczych. Nastawienie na wydajność, jakość, skuteczność i opłacalność, kontrole i wdrażanie działań naprawczych oraz wykorzystywanie pełnego zestawu narzędzi marketingowych nie pozostawia wiele miejsca na kształtowanie w procesie kształcenia zawodowego „pełnego” człowieka. Podobnymi obawami dzieli się również B. Śliwerski, pisząc, że „od nauczycieli, traktowanych jak sprzedawców wiedzy i umiejętności, od dyrektorów postrzeganych jak menadżerów oświatowych, nie wymaga się już wrażliwości i kultury pedagogicznej, ale myślenia i działania zgodnego z kategoriami globalnego rynku oraz wytwarzania „wartości” stosowanie do potrzeb i oczekiwań uczniów i ich rodziców, czyli konsumentów”¹⁷.

Reasumując należy podkreślić, że edukacji zawodowej nie należy traktować jako przestrzeni zamkniętej, ograniczonej poprzez wymagania podmiotów gospodarczych czy rynku pracy. W epoce zmian powinna się ona w taki sposób przekształcać, aby stawać się nieodłącznym komponentem rozwoju zarówno w wymiarze społeczno-gospodarczym, jak i jednostkowym.

Bibliografia

Arystoteles (cyt. za) T. Kotarbiński, *Sprawność i błąd*, Warszawa 1960.

¹⁷ B. Śliwerski, op. cit. s. 53.

- Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do społeczeństwa uczącego się, Warszawa 1997.
- Drogosz-Zabłocka E., Partnerstwo: szkoła-zakład pracy, „Szkoła Zawodowa” 1998, nr 3.
- Gerlach R., *Reforma edukacji szansą dla kształcenia zawodowego?*, [w:] *Edukacja w dialogu i reformie*, (red.) A. Karpińska, Białystok 2002.
- Gerlach R., *Problemy edukacji ustawicznej w końcu XX wieku*, [w:] *Nowy wymiar edukacji zawodowej i ustawicznej*, red. R. Gerlach, Bydgoszcz 1998.
- Faure E., *Uczyć się, aby być*, Warszawa 1974, s.153.
- MEN, Założenia projektowanych zmian. Kształcenie zawodowe i ustawiczne. Informator, Warszawa 2010.
- Nowacki T., *Podstawy dydaktyki zawodowej*, Warszawa 1973.
- Polewka Cz., *Metodyka nauczania teoretycznych przedmiotów zawodowych*, Radom 1999.
- Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2004 – W trosce o pracę, Raport UNDP, Warszawa 2004.
- Wiatrowski Z., *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 1994.
- Szubański R., *Przyszłość kształcenia zawodowego w Polsce*, [w:] *Kształcenie zawodowe i modułowe. Partnerstwo na rzecz pracy i przedsiębiorczości*, (red.) M. Wójcik, Warszawa 2005.
- Sikorski Cz., *Profesjonalizm. Filozofia zarządzania nowoczesnym przedsiębiorstwem*, Warszawa 1995.
- Suchodolski B., *Wychowanie mimo wszystko*, Warszawa 1990.
- Śliwerski B., *Problemy współczesnej edukacji. Dekonstrukcja polityki oświatowej III RP*, Warszawa 2009.

Recenzent: Jan Janiga